

ДОСВІД КРАЇН У НАДАННІ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

EXPERIENCE OF COUNTRIES IN PROVIDING ASSISTANCE TO WOMEN VICTIMS OF VIOLENCE DURING ARMED CONFLICT

Сорока Л.В., д.ю.н., професор, завідувач аспірантури і докторантури
Науково-дослідний інститут публічного права

Луценко-Миськів Л.І., д.ю.н., професор,
головний науковий співробітник
Науково-дослідний інститут публічного права

У статті досліджується досвід країн, що пережили збройний конфлікт та сформували власний підхід до системи надання допомоги і захисту жінкам, які постраждали від насильства у ході їхнього перебігу. Констатовано, що піддаючись впливу в умовах збройного конфлікту та/або під час вимушеної міграції, жінки і діти страждають від різноманітних тяжких коротко- та довгострокових фізичних та психологічних наслідків, пов'язаних зі здоров'ям. Крім вимушеної міграції, збройний конфлікт провокує сексуальне насильство яке може здійснюватися як військовими, так і цивільними, адже підвищена економічна та суспільна нестабільність створює умови для посилення сексуальної експлуатації, торгівлі людьми та інших форм сексуального насильства. Констатовано, що розпад системи правосуддя, охорони здоров'я та інших систем ще більше ускладнює доступ до допомоги для постраждалих. Визначено, що міжнародне гуманітарне право достатньо захищає цивільне населення в цілому від наслідків військових дій, не надаючи переваги одній категорії осіб над іншою. Крім того, воно надає особливий захист жінкам і дітям, усуваючи ризики, до яких обидві групи особливо вразливі, причому здебільшого дітям як природно вразливим особам. З'ясовано, що хоча міжнародні та національні законодавчі положення чіткі, часто їх важко застосувати. Сьогодні дебати значною мірою перемістилися від критики самого закону до обговорення того, як можна подолати розрив між законом на папері та законом на практиці. У проведеному дослідженні було запропоновано використати об'єднання індивідуальних та колективних нормативів, щоб допомогти змінити позицію щодо жінок, які постраждали від насильства в умовах збройного конфлікту. Зроблено висновок про доцільність приділення уваги, надання ресурсів та технічної допомоги таким жінкам саме на місцевому рівні – на рівні громад. Саме на цьому рівні ефективність досягається шляхом об'єднання колективного та індивідуального факторів в організації наданні допомоги і захисту жінкам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту.

Ключові слова: збройний конфлікт, війна, насильство щодо жінок і дітей, місцевий рівень, громада, психологічна допомога, міжнародне гуманітарне право.

The article examines the experience of countries that experienced armed conflict and formed their own approach to the system of providing assistance and protection to women who suffered from violence in such conflicts. It has been established that exposed to armed conflict and/or forced migration, women and girls suffer from a variety of severe short- and long-term physical and psychological health-related consequences. In addition to forced migration, armed conflict provokes sexual violence, which can be carried out both by the military and by civilians, because increased economic and social instability creates conditions for increased sexual exploitation, human trafficking and other forms of sexual violence. And the breakdown of the justice system, health care and other systems makes it even more difficult for victims to access help. It was determined that International Humanitarian Law sufficiently protects the civilian population as a whole from the consequences of military operations, without giving preference to one category of persons over another. In addition, it provides special protection to women and children, eliminating the risks to which both groups are particularly vulnerable, especially children as naturally vulnerable individuals. It was found that although international and national legal provisions are clear, they are often difficult to apply. Today, the debate has largely moved from a critique of the law itself to a discussion of how the gap between the law on paper and the law in practice can be bridged. The study suggested using a combination of individual and collective narratives to help shift attitudes towards women victims of violence in armed conflict. It was concluded that paying attention, providing resources and technical assistance should be done precisely at the local level – at the level of communities. It is at this level that efficiency is achieved by combining the collective and individual factors in the organization of providing assistance and protection to women affected by violence during armed conflict.

Key words: armed conflict, war, violence against women and children, local level, community, psychological assistance, International Humanitarian Law.

Вступ. Насильство щодо жінок – це масштабна глобальна суспільна криза, яка пронизує соціально-демографічні зміни та виходить за межі національних кордонів. Війна в Україні, яку розв'язала Російська Федерація 24 лютого 2022 року, ще раз наочно це підтвердила. Станом на початок 2023 року, за даними Міжнародної організації з міграції з-поміж приблизно 5 мільйонів людей, які продовжують залишатися переміщеними особами по всій країні, лише 745,000 людей виявили бажання залишитися та інтегруватися у своєму теперішньому місці проживання. Водночас понад 4 мільйони вже повернулися додому. Решта людей ще не прийняли рішення [1].

Піддаючись впливу в умовах збройного конфлікту та/або під час вимушеної міграції, жінки страждають від різноманітних тяжких коротко- та довгострокових фізичних та психологічних наслідків, пов'язаних зі здоров'ям. Неодноразові дослідження показують високий ризик психічного тягаря серед жінок-біженок, включаючи симптоми посттравматичного стресу та депресії [2; 3; 4; 5]. Зіткнувшись із серйозними небезпеками та постійними трудно-

щами, пов'язаними зі збройними конфліктами, у багатьох немає іншого вибору окрім як покинути свої домівки.

Крім вимушеної міграції, збройний конфлікт провокує сексуальне насильство, яке може здійснюватися як військовими, так і цивільними. Адже підвищена економічна та суспільна нестабільність створює умови для посилення сексуальної експлуатації, торгівлі людьми та інших форм сексуального насильства. А розпад системи правосуддя, охорони здоров'я та інших систем ще більше ускладнює доступ до допомоги для постраждалих.

Проведений аналіз сучасних досліджень щодо висвітлення питань юридичної та психологічної допомоги, яка надається постраждалим від насильства жінкам в умовах збройного конфлікту засвідчує наступні тенденції у таких дослідженнях: 1) автори в своїх дослідженнях опираються на проведені опитування цільової групи – постраждалих жінок – діти у своїй більшості у таких опитуваннях не брали участь [6]; 2) теми досліджень: а) вплив зміни умов життя, що пов'язані зі зниженням безпеки, недостатнім доступом до ресурсів для задоволення базових потреб, вимуше-

ною міграцією тощо [5; 7]; б) вплив пережитих наслідків для здоров'я, включаючи психологічний дистрес, ризики під час вагітності та пологів, насильство та дискримінація щодо жінок, а також відсутність належних медичних послуг та соціальної підтримки [8; 9]; в) вплив зовнішніх ресурсів і стратегій, які підвищують стійкість, включаючи соціальну підтримку та сімейне життя, а також використання внутрішніх ресурсів і стратегій [10; 11].

Отже, **метою дослідження** є аналіз позитивного досвіду країн, які пережили збройний конфлікт, щодо надання юридичної та психологічної допомоги жінкам, що постраждали від насильства задля формування рекомендацій при створенні необхідної системи допомоги в Україні.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне гуманітарне право підкреслює, що життя, фізична та психічна цілісність осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях, повинні поважатися за будь-яких обставин [12]. Цей звід законів захищає цивільне населення в цілому від наслідків військових дій, не надаючи переваги одній категорії осіб над іншою. Крім того, він надає особливий захист жінкам і дітям, усуваючи ризики, до яких обидві групи особливо вразливі (особливо дітям як природно вразливим особам).

Зокрема спеціальний захист, який надається жінкам, пов'язаний насамперед з їхніми особливими потребами у сфері здоров'я, гігієни та фізіологічними потребами, а також з їхньою роллю як матерів. Найбільш фундаментальними положеннями гуманітарного права, які захищають жінок, є ті положення, які передбачають, що жінкам повинна надаватися «повага» або «належна увага» до них «через їхню стать», а також що їм має бути надано особливу повагу та захист. Щодо спеціального захисту, який надається дітям, зокрема дітям-сиротам і дітям, розлученим зі своїми сім'ями, він стосується насамперед догляду та освіти (наприклад, захист шкільних будівель), особливих харчових вимог, заборони смертної кари (недостатній *mens rea* для кримінального правопорушення, пов'язаного з цим), якщо на момент вчинення не виповнилося 18 років) [13].

Тому протягом останніх років відчувається висхідний інтерес до вивчення захисних факторів та стійкості у зруйнованих війною середовищах. Причому акцентується увага саме на ефективності колективних аспектів подолання та стійкості серед жертв війни і військового насильства, а також використанні ресурсів громади, а не на індивідуальному підході.

На міжнародному рівні результати досліджень у різноманітних конфліктних ситуаціях демонструють цікаві особливості. Наприклад, у мета-аналізі Портера і Хаслама (2001) [14] щодо психологічних наслідків вимушеного переміщення в колишній Югославії автори дійшли висновку, що пристосування постраждалих суттєво змінюється залежно від віку, ступеня впливу війни та якості постконфліктних ресурсів. Бетанкур, Борисова, де ла Судієр і Вільямсон (2011) [15], досліджуючи конфлікт в Сьєрра-Леоне, виявили, що пристосування дітей до війни залежить від таких факторів, як стать, конкретний досвід війни та наявність постконфліктних ресурсів.

Отже, можна припустити, що наявність ресурсів і ширші екосистемні умови формують шляхи розвитку стійкості сімей. Своєю чергою, пошук доступних ресурсів та переговори щодо таких ресурсів, що відповідають культурі та контексту – додатково позитивно впливають на сім'ї, що постраждали від насильства під час збройних конфліктів.

Як вірно зазначили автори дослідження «Вживання та стійкість серед палестинських жінок: якісний аналіз

із використанням індивідуальних і колективних календарів життєвих подій», що: «використання та інтеграція як індивідуальних, так і колективних життєвих ситуацій допомагає... досліджувати не лише спільне лихоліття, але й спільну стійкість і опір, оскільки особисті сюжетні лінії об'єднуються, щоб надати інформацію про трансгенераційні, колективні сюжетні лінії, які ілюструють історичні процеси та способи як страждання, так і виживання визначення» [16]. Таким чином, мобілізація стійкого опору дозволяє жінкам виконувати дії у своєму повсякденному житті для протистояння структурному насильству.

В іншому дослідженні «Психічне здоров'я камбоджійських біженців через 2 десятиліття після переселення в Сполучені Штати» [17], в якому вивчалися домогосподарства камбоджійських біженців у Каліфорнії, автори виявили, що проблеми, з якими стикаються сім'ї, були пов'язані не лише з травмою минулої війни, але й з постійним насильством у їхніх громадах після конфлікту.

Тому, більшість рекомендацій стосується роботи із громадами. Адаптація постраждалих осіб, тому числі і переміщених, значною мірою залежить від готовності громади з повагою поставитись до їхнього минулого, політичних переконань, організації побуту, мови спілкування та ін. [18]. Крім того, деякі опитування підтвердило відсутність звичаєвої практики звернення по допомогу до спеціалізованих структур у випадку насильства. Переважна більшість постраждалих не зверталась ні до психологічну допомогу, ні до правоохоронних органів, ні до медичну допомогу (у випадку потреби). Серед основних причин пасивності зазначалися невідомість щодо наявності організацій, які можуть надати допомогу, відсутність відповідних закладів у населених пунктах та недовіра до персоналу. Кожна десята постраждала жінка від насильства не зверталася до правоохоронців, оскільки побоювалась можливості подальшого насильства. Загалом, постраждалі від насильства схильні ділитися пережитим досвідом лише з найближчим оточенням (членами сім'ї та друзями). Саме емоційна підтримка близьких людей вважається найбільш ефективною стратегією подолання наслідків насильства; певні очікування допомоги пов'язуються також з діяльністю психологів, представників НУО та груп підтримки для жінок [19].

Висновки. Таким чином, наявні правові інструменти та політика є достатніми для захисту жінок у різноманітних ситуаціях, з якими вони стикаються під час збройного конфлікту. Хоча законодавчі положення чіткі, часто їх важко застосувати. Сьогодні дебати значною мірою перемістилися від критики самого закону до обговорення того, як можна подолати розрив між законом на папері та законом на практиці. Адаптація – це інструмент і, як і будь-який інструмент, його ефективність залежить від того, як ним користуються. Якщо жінки продовжують страждати від насильства під час та після збройного конфлікту, це не тому, що немає закону, який би їх захистив та допоміг, а тому, що закон не виконується належним чином.

Тому необхідно приділяти увагу, надавати ресурси та технічну допомогу саме на місцевому рівні – на рівні громад. Саме на цьому рівні ефективність досягається шляхом об'єднання колективного та індивідуального факторів в організації надання допомоги і захисту жінкам, що постраждали від насильства під час збройного конфлікту. Це зрештою допоможе вилікувати історичну травму українців (довготривала окупація земель, депортації, голодомор, війни), яка протягом декількох століть негативно впливала на минуле та сучасне покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Моніторинг прогресу у вирішенні питань внутрішнього переміщення в Україні. Міжнародна організація з міграції, 2023. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/monitorynh-prohresu-u-vyrishenni-pytan-vnutrishnoho-peremishchennya-v-ukrayini>

2. Kirmayer L. J., Narasiah L., Munoz M., Rashid M., Ryder A. G., Guzder J., et al. Common mental health problems in immigrants and refugees: general approach in primary care. *Canadian Medical Association Journal*, 2011. Vol. 183(12): 959–967. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3168672/>
3. Kumar G. S., Beeler J. A., Seagle E. E., Jentes E. S. Long-term physical health outcomes of resettled refugee populations in the United States: a scoping review. *J Immigr Minor Health*, 2021. Aug; 23(4):813–823. <https://doi.org/10.1007/s10903-021-01146-2>.
4. García-Moreno C, Pallitto C, Devries K, Stöckl H, Watts C, Abrahams N. Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. World Health Organization, Geneva. <https://doi.org/10.1161/CIRCRESAHA.116.307547>
5. Дрозд О. Ю., Сорока Л. В. Міжнародне партнерство – основний інструмент протидії торгівлі людьми та гендерному насильству під час збройного конфлікту. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 97. С. 77–82.
6. Saile R, Neuner F, Ertl V, Catani C. Prevalence and predictors of partner violence against women in the aftermath of war: a survey among couples in northern Uganda. *Soc Sci Med*, 2013(86):17–25.
7. Lebano A, Hamed S, Bradby H, Gil-Salmerón A, Durá-Ferrandis E, Garcés-Ferrer J, et al. Migrants' and refugees' health status and healthcare in Europe: a scoping literature review. *BMC Public Health*. 2020. Vol.20:1039.
8. Kelly J. T. D., Colantuoni E., Robinson C., Decker M. R. From the battlefield to the bedroom: a multilevel analysis of the links between political conflict and intimate partner violence in Liberia. *BMJ Glob Health*, 2018. URL: <https://gh.bmj.com/content/3/2/e000668>
9. Collins C. H., Zimmerman C., Howard L. M. Refugee, asylum seeker, immigrant women and postnatal depression: rates and risk factors. *Arch Womens Ment Health*, 2011. Vol.14:3–11.
10. Garcia-Dia M.J., DiNapoli J.M., Garcia-Ona L., Jakubowski R., O'Flaherty D. Concept analysis: resilience. *Arch Psychiatr Nurs*. 2013.
11. Veronese G., Sousa C., Cavazzoni F. Survival and resilience among Palestinian women: a qualitative analysis using individual and collective life events calendars. *Violence Women US*, 2021.
12. Міжнародне Гуманітарне Право. Національний комітет Товариства Червоного Хреста України, 2023. URL: <https://redcross.org.ua/ihl/>
13. Violence against girls in Africa during armed conflicts and crises Florence Tercier Holst-Roness Women and War Adviser. International Committee of the Red Cross, 2006. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/international-policy-conference.pdf>
14. Porter M., Haslam N. Forced displacement in Yugoslavia: A meta-analysis of psychological consequences and their moderators. *Journal of Traumatic Stress*, 2001. Vol. 14(4): 817–834.
15. Betancourt T. S., Borisova I. I., de la Soudiere M., Williamson J. Sierra Leone's child soldiers: War exposures and mental health problems by gender. *Journal of Adolescent Health*, 2011. Vol. 49: 21–28.
16. Guido Veronese, Cindy Sousa, and Federica Cavazzoni. Survival and Resilience Among Palestinian Women: A Qualitative Analysis Using Individual and Collective Life Events Calendars. *Violence Against Women*, 2020. Volume 27, Issue 6–7. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1077801220914406>
17. Marshall G. N., Schell T. L., Elliott M. N., Berthold S. M., Chun C. A. Mental health of Cambodian refugees 2 decades after resettlement in the United States. *Journal of the American Medical Association*, 2005. Vol. 294(5): 571–579.
18. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери. За ред. Волинець Л.С. К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rozashkilna/psychologichna-sluzhba/pos-bnik-shhodo-psichosocz-alno-dopomogi.pdf>
19. Гендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту. Звіт за результатами дослідження. Український центр соціальних реформ, 2015. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/final_ukr_report.pdf